

Роксолана ПОПЕЛЮК

аспірант відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8298-8029>

e-mail: roksolana.hultaychuk@gmail.com

ВНЕСОК ДИСИДЕНТОК У ЛЕГАЛІЗАЦІЮ УГКЦ В УРСР

Висвітлено історію спротиву учасників дисидентського руху України тоталітарній радянській державі, а саме боротьбу за легалізацію УГКЦ, що перебувала в підпіллі. Зазначено, що ця діяльність стала важливим елементом українського визвольного руху за відновлення державності та захисту прав громадян. Акцентовано увагу на здобутках жінок-дисиденток щодо відновлення «катакомбної» УГКЦ, зокрема виділено внесок Олени Антонів, Стефанії Петраш-Січко, Марії Гель, Ольги Горинь, Ірини Калинець та Стефанії Шабатури, проаналізовано їхню правозахисну діяльність як учасниць релігійного дисидентства. Вказано на їхній прямий або опосередкований вплив на об'єднання суспільства й організацію руху за легалізацію Церкви, показано їхню величезну працю у підготовці та написанні відозв, протестних заяв, звернень до представників влади, вищого духовенства й закордонного політикуму.

Акцентовано на зосередженості жінок-дисиденток на організації релігійних об'єднань, протестів, виступів і молебнів у середовищі греко-католицької спільноти, збору підписів за відновлення УГКЦ та об'єднання представників греко-католицького духовенства. Окремо проаналізовано загрози, які нависли над представницями релігійного дисидентства, зокрема репресії радянської влади, залякування та арешти.

Водночас виокремлено спогади самих учасниць руху Опору щодо їхньої взаємодії з іншими представниками дисидентства, схарактеризовано їхні спільні дії у справі відновлення УГКЦ, співпрацю із друзями чи родичами, що допомагало не припиняти боротьби, навіть у часі арешту частини товаришів. Наголошено, що завдяки співпраці представників греко-католицького духовенства, українського суспільства, що підтримало цей рух, і дисидентів УГКЦ змогла відновити свою діяльність.

Ключові слова: релігійне дисидентство, Українська Греко-Католицька Церква, жінки, протест, репресії.

Релігійність – основний елемент у формуванні моральності народу та показник, що визначає норми поведінки в суспільстві. Проте радянська доба, зокрема комуністична ідеологія, вибрала для себе інше визначення релігії – як опіуму для народу, який буцімто відволікає людей від реалій цього світу (Кучера, 2016, с. 15). А далі радянська тоталітарна держава почала свої «реформи» Церкви. Після угоди Сталіна (Іосиф Сталин) з Російською Православною Церквою (РПЦ) 1944 р., остання стала одним з інструментів нагляду та впливу на суспільство. Тому комуністична влада прагнула підпорядкувати

всі інші конфесії РПЦ або знищити їх узагалі. У межах цієї політики було проведено Львівський псевдособор 1946 р., на якому УГКЦ (Українська Греко-Католицька Церква) «возз'єдналася» із РПЦ (Грицак, 2000, с. 127). Після цього сфальшованого возз'єднання посилювався масовий терор проти греко-католицьких священнослужителів (Дубодєлов, 2010, с. 69). Ця конфесія стала однією з найрепресованіших, а «катакомбний» спосіб богослужіння та арешти священників десятиліттями визначали існування УГКЦ.

Мета дослідження – проаналізувати історію боротьби за відновлення УГКЦ і роль жінок-дисиденток у цьому процесі, методи їхньої діяльності та протидію репресіям радянської тоталітарної держави.

Історія відновлення УГКЦ і роль у її відбудові представників духовенства й мирян стали об'єктом вивчення багатьох дослідників. Зокрема, історики приділили увагу цьому питанню як у загальноісторичному (Грицак, 2000), так і вузькоспеціалізованому (Боцюрків, 2005) контексті. Важливим джерелом для вивчення цієї теми стали твори, присвячені окремим учасникам релігійного дисидентства (Дем'янчук, 2015) або опубліковані праці самих дисидентів (Калинець, 2017). Цікаве джерело інформації – власні спогади дисидентів (Овсієнко, 2004) або інтерв'ю з ними (Бублик, 2009).

Потрібно зазначити, що кінець 40-х – початок 50-х років ХХ ст. – найважчий період у діяльності УГКЦ. Легальна структура Церкви була повністю зруйнована арештами єпископату, примусовим запровадженням російського православ'я та репресіями неподкореного духовенства і вірних, яким залишалося одне – вистояти в надії на кращі часи (Пашенко, 2005, с. 1). Ольга Горинь зазначила, що сталінський уряд тиснув на УГКЦ, адже не знав інших форм вирішення наявних і надуманих проблем, окрім репресивних (Горинь, 1988, с. 1293).

Протягом десятиліть УГКЦ активно боролася за своє відновлення, тому її відродження стало одним із визначних періодів у сучасній історії. У кінці 80-х років ХХ ст. вона все ж виборола право на легалізацію (Поліщук, 2020, с. 113). Вихід греко-католиків із підпільних умов існування в Радянському Союзі безпосередньо пов'язаний з активною діяльністю різних суспільно-політичних рухів. Окрім духовенства, яке брало участь у відродженні УГКЦ, значний внесок зробили й активні громадські діячі, зокрема представники та представниці дисидентського руху. Вони ставали тією силою, на яку опиралося підпільне греко-католицьке духовенство.

Сьогодні, коли говорять про мирян, які виборювали права греко-католиків, найчастіше згадують Івана Геля, В'ячеслава Чорновола, братів Горинів та ін. Проте варто зауважити і вплив на відновлення УГКЦ жінок-дисиденток: О. Антонів, С. Петраш-Січко, М. Гель, О. Горинь, І. Калинець, С. Шабатури та ін.

У діяльності дисиденти послуговувалися ідеями загальних прав людини. Попри конституційні права де-юре, адже радянська Конституція гарантувала свободу віровизнання, де-факто режим удавався до низки заходів для боротьби з релігійними віруваннями та практикою. Це досить красномовно показав погром 12 січня 1972 р. – «Арештована коляда». Тоді радянська влада розпочала репресії щодо дисидентів, які стали організаторами й учасниками святкового вертепу у Львові. Було заарештовано 19 активістів. Їх залякували розстрілом, тортурами, психлікарнями і завданням шкоди рідним. Декого звинувачували навіть у шпигунстві, використовуючи свідчення громадянина Бельгії (Гриців, 2011).

Дисидентська молодь зі Львова та Києва, що організувала вертеп, кинула виклик політиці викорінювання українських національних традицій атеїстичною пропагандою та забороною відзначення релігійних свят, зокрема Різдва Христового

(Гриців, 2011). Оксана Мешко зазначила, що акція була заздалегідь спланованою. Такий вивірений спосіб масового залякування, мав стати засторогою для тих, хто ще не був арештований, але міг бути (Мешко, 1982 с. 3).

Ініціатором вертепу у Львові стала учасниця правозахисного руху, лікар О. Антонів, колишня дружина В. Чорновола. Репетиції відбувалися в її помешканні (Гриців, 2011). Сам факт організації таких різдвяних дійств свідчить про зацікавленість та обізнаність О. Антонів у релігійних канонах. На формування її національних і релігійних поглядів вплинули, на жаль, не традиційні Різдвяні свята в родинному колі, а жакливі картини тисяч закатованих енкаведистами політв'язнів у тюрмах Бібрки та Львова, відкритих під час німецької окупації. Це сильно вплинуло на О. Антонів і вона постійно відвідувала Службу Божу катакомбної УГКЦ (Овсієнко, 2005а). В'ячеслав Чорновіл виділяв, що Олена була знайома і співпрацювала з учасниками визвольних змагань початку ХХ ст., членами ОУН та УПА, священниками і єпископами підпільної УГКЦ, організовувала таємні богослужіння (Черкаська, 2021).

Загалом у кінці 70-х років ХХ ст. почав виникати рух за легалізацію УГКЦ. Його основою став захист прав вірних і донесення до міжнародної громадськості правди про існування у СРСР «катакомбної Церкви». Олена Антонів теж стала учасницею цієї боротьби. Зі середини 1980-х років суспільно-політичні процеси у СРСР обмежувалися декларованим владою новим політичним курсом – перебудовою (Муравський, 2011, с. 31). Олена Антонів визначала це як шанс для плідної громадської роботи, зокрема відновлення руху за легалізацію УГКЦ. Але її життя раптово обірвалося 2 лютого 1986 р. (Овсієнко, 2005а).

Інші дисиденти теж боролися за відновлення УГКЦ. Першим із важливих кроків у її легалізації стало створення 1982 р. української релігійної правозахисної організації «Ініціативна група для захисту прав віруючих та церкви в Україні» (Соляр, Красівський, 2021, с. 54), яку очолив Йосип Тереля. Він одним із перших у середовищі політичних дисидентів почав відкрито говорити про необхідність легалізувати УГКЦ у Радянському Союзі. До складу комітету, крім Йосипа Терелі, увійшли о. Герман Будзінський, Василь Кобрин і Стефанія Петраш-Січко. Всі члени організації зазнали репресій від радянської влади за протестну діяльність (Бублик, 2012, с. 302).

Стефанія Петраш-Січко пригадувала, що перед створенням організації вона зустрілася з Йосипом Терелею, який повідомив, що репресії проти УГКЦ стають усе сильнішими, а тому постала гостра необхідність створення ініціативної групи для її захисту. Для організації цього Й. Тереля потребував однодумців, які б не боялися радянських репресій. Одним із таких був о. Г. Будзінський, що вже погодився долучитися до когорти борців за відновлення УГКЦ, і Й. Тереля запропонував С. Петраш-Січко приєднатися до них. «Я зраділа й ооче погодилася. Бо тим я хотіла довести гебістам, що я не лише їх не злякалася, не розкалася за свою сім'ю, але ще й сама включилася в правозахисну діяльність», – констатувала дисидентка (Овсієнко, 2004, с. 117).

Стефанія Петраш-Січко була бранкою радянських таборів за участь у національному підпіллі, дружиною і матір'ю відомих дисидентів Січків – чоловіка Петра, синів Василя та Володимира (Бублик, 2012, с. 302). Вона вперто й непохитно протистояла тоталітарній системі, тому участь у новоствореній ініціативній групі стала для неї шансом розширити свою боротьбу.

Після погодження складу ініціативної групи була оголошена мета – легалізація УГКЦ. Далі учасники звернулася з меморандумом до уряду УРСР, засудивши

Львівський псевдособор 1946 р. і поставили дев'ять вимог для відновлення УГКЦ (Дубодєлов, 2020, с. 73).

Зі спогадів С. Петраш-Січко, вона з Й. Терелею збирала свідчення про переслідування греко-католиків та руйнування церков у селах і містечках Галичини. Зі зібраним матеріалом у вересні 1982 р. Й. Тереля поїхав до Москви, щоб зареєструвати новостворену організацію і донести вимоги греко-католиків, проте в реєстрації було відмовлено (Овсієнко, 2004, с. 118). Члени цього комітету писали скарги у Президію Верховної Ради СРСР щодо репресій проти УГКЦ, випускали самвидавний часопис «Хроніки УКЦ» для інформування населення про минуле та сучасне Церкви.

Через активну діяльність організації Й. Терелю арештували і він рік перебував в ув'язненні. У цей час роботу над «Хроніками УКЦ» перебрала його дружина в тісній співпраці зі С. Петраш-Січко. У 1984 р. Й. Тереля звільнили, проте в лютому 1985 р. арештували повторно. У цей короткий проміжок часу він, відчуваючи, що його стан здоров'я погіршився, передав повноваження В. Кобрину, проте і його невдовзі арештували. Діяльністю Ініціативної групи продовжували займатися С. Петраш-Січко та Й. Тереля.

Репресії ставали все сильнішими, влада боялася відновлення УГКЦ. У зв'язку з арештом Й. Терелі С. Петраш-Січко викликали на допити до прокуратури, по кілька разів у тиждень проводили обшуки в її помешканні (Інтерв'ю-1, арк. 12). Дисидентка пригадувала, що не боялася арешту, оскільки в ув'язненні вже перебували її син і чоловік (Овсієнко, 2004, с. 118). У 1987 р., коли Йосип Тереля вийшов з ув'язнення, то разом із владикою Павлом Василюком заявив Президії Верховної Ради СРСР, що УГКЦ виходить із підпілля. Після цього священники почали активніше відправляти богослужіння, не ховаючись, у відкритих місцях (Овсієнко, 2004, с. 118).

Незважаючи на всі репресії, у другій половині 1980-х років усе ж виникла можливість виходу УГКЦ із підпілля. У державі визначальною рисою цього часу стало перенесення акцентів на демократизацію політичного режиму (Муравський, 2011, с. 31), а репресії й утиски Церкви не тільки не відвернули людей від віри, а й породили спротив незгодних. Активно розвивався напрям релігійного дисидентства із критикою антирелігійної політики радянської влади, нищівних методів і механізмів боротьби із представниками релігійного середовища (Поліщук, 2020, с. 113).

Одним із визначних представників релігійного дисидентства цього часу став І. Гель. У другій половині 1980-х років саме він очолив вихід УГКЦ із підпілля (Дем'янчук, 2015, с. 5). Ще під час першого ув'язнення у 1960-х роках І. Гель звертався до Президії Верховної Ради УРСР із листами на захист УГКЦ та вимогою скасувати ст. 62 Кримінального кодексу УРСР, що слугувала інструментом для переслідування громадян за вияви інакомислення. А після другого ув'язнення він ще більше впевнився в тому, що боротьба за українську державність не можлива без національної Церкви (Дем'янчук, 2015, с. 64). Також, на думку І. Геля, вплив на формування національно-культурних і релігійних традицій українського народу мала Європа, оскільки в етнокультурному плані Україна завжди була її інтегральною частиною (Гель, 1993, с. 132).

Увесь час підтримкою та соратницею Івана Геля була дружина Марія. Її вклад у діяльність дисидентського руху був значним. Марія Гель отримувала, переховувала та передавала на Захід записки Івана, зроблені під час ув'язнення. Зі спогадів дисидента, це була справжня конспіративна акція, гідна сюжетів детективних фільмів, адже як за самим Іваном, так і за його відвідувачами пильно стежили й обшукували (Кіпіані та ін., 2012).

Після повернення із заслання І. Гель не зміг повернутися до Львова і влаштуватися на роботу, тому оселився у рідному селі Кліцко, що поблизу м. Комарно на Львівщині, працював пастухом, але дисидентської діяльності не покинув. Марія Гель згадувала, що під час перебування в селі до нього в гості приїхали Михайло Горинь і В'ячеслав Чорновіл – дисиденти обговорювали плани майбутньої політичної діяльності. Тоді Марія запропонувала їм почати з потреб народу, який буквально благав про відновлення УГКЦ. Так, на думку М. Гель, суспільство б підтримало дисидентів, адже без підтримки населення добитися державної незалежності практично неможливо. Ця ідея сподобалася друзям (Інтерв'ю-2, 2021).

Розуміючи, що боротьба за Церкву така ж важлива, як за державу, 1987 р. І. Гель очолив Комітет захисту УКЦ/УГКЦ (Української Католицької Церкви – термін, який використовували українці в діаспорі), реформований із попередньої ініціативної групи, яку очолювали Й. Тереля і В. Кобриним. До цього подружжя Гелів намагалося вмовити недавно звільненого з-під арешту Й. Терелю не покидати УРСР та очолити вже реформований комітет, зважаючи на його багаторічний досвід підпільної боротьби. У такому разі І. Гель міг би зайнятися суто громадською чи політичною діяльністю. Але, зважаючи на стан здоров'я та постійний тиск влади, Й. Тереля відмовився і очільником став І. Гель (Дем'янчук, 2015, с. 64–65). Зі спогадів М. Гель, її чоловік походив із релігійної сім'ї – його дві тітки були монахинями, а в батьківському домі відправлялися підпільні богослужіння, тому ця діяльність була близькою дисидентів (Інтерв'ю-2, 2021).

Стефанія Петраш-Січко пригадувала, що після призначення Івана Геля керівником комітету кількість його членів збільшилася до 11, а до руху почали масово приєднуватися українські греко-католицькі священники (Овсієнко, 2004, с. 120). Загалом почало відбуватися те, що передбачала М. Гель, коли казала, що народ підтримує ініціативу відновлення УГКЦ. Надалі створювалися церковні комітети у селах Галичини. Марія Гель резюмувала, що переважно це було 20 людей та голова і вони вивчали, як функціювала Церква в кожному селі: чи її закрили, чи створили в її стінах колгоспні склади тощо. До вищого керівництва дисиденти писали відозви та звернення, а також шукали виходів до політиків за кордоном (Інтерв'ю-2, 2021).

Практично від кінця 1987 р. «уніатське питання» стало однією з головних тем для обговорення у владних структурах Радянського Союзу і політичних колах західного світу. Ефективною та найбільш впливовою формою боротьби І. Гель вважав проведення масових акцій, приурочених важливим релігійно-національним і політичним подіям. І організація таких дійств дала результат – віряни об'єднувалися, збиралися на акції, за свідченнями очевидців, під протекцією комітету люди буквально почали «позбуватися страху» (Бублик, 2014а, с. 46).

Увесь період боротьби М. Гель була з чоловіком. У їхньому домі відбувалися підпільні Служби Божі (Інтерв'ю-3, арк. 4), разом вони організовували великі сходи, для підтвердження існування та діяльності конфесії, яку радянська влада намагалася видати за неіснуючу. Всі організовані збори та маніфестації відбувалися під пильним наглядом і в оточенні міліції. Що активніша була їхня діяльність, то сильнішими ставали репресії влади щодо дисидентів. Під час однієї зі сутичок із представниками влади М. Гель доводилося буквально вибивати чоловіка з її рук (Інтерв'ю-2, 2021).

Стефанія Петраш-Січко, яка продовжувала бути активною діячкою руху за відновлення УГКЦ, пригадувала, що згідно з радянським законодавством для

реєстрації конфесії, вона мала нараховувати мінімум 20 членів. А коли Московський патріарх Пимен (Пимен) на зустрічі з іноземцями сказав, що УГКЦ не існує, адже її підтримує 100 бабусь на Заході України, Іван Гель відписав Главі РПЦ і подякував, що той визнав існування цієї Церкви, та пообіцяв уточнити кількість вірних УГКЦ. Далі почався збір підписів на відновлення УГКЦ – люди підписувалися цілими селами, підписи пачками надсилали до Президії Верховної Ради СРСР. До половини 1988 р. було надіслано 15 тис. підписів (Овсієнко, 2004, с. 121).

Стефанія Петраш-Січко також стала активісткою Українського християнсько-демократичного фронту (УХДФ), який організували її чоловік і син (Овсієнко, 2005b). У квітні 1988 р. УХДФ уперше підніс на мітингу у Львові синьо-жовтий прапор, а 1989 р. був учасником голодівки в Москві з вимогою легалізувати УГКЦ (Овсієнко, 2005c). Цю акцію розпочали єпископи Павло Василик, Софрон Дмитерко і Филімон Курчаба в Секретаріаті Верховної Ради СРСР 18 травня 1989 р. як відповідь на відмову Михайла Горбачова (Михайл Горбачёв) щодо петиції із проханням легалізації УГКЦ (Соляр, Красівський, 2021, с. 54). Згодом акцію підтримало духовенство й миряни. Голодування тривало п'ять місяців 1989 р. і спричинило великий резонанс у Радянському Союзі та світі (Пашенко, 2002, с. 484–486).

Загалом, починаючи з 1988 р., діяльність Комітету захисту УГКЦ відбувалася у двох напрямках: зовнішньому, мета якого – популяризація ідей відновлення Церкви за кордоном, та внутрішньому, націленому на визнання УГКЦ у Радянському Союзі (Муравський, 2011, с. 152). Крім багатолюдних акцій, які були важливим методом боротьби з тоталітарним режимом, членам комітету вдалося організувати інформаційну боротьбу, зокрема видавництво самвидавного часопису «Християнський голос» (реформованого із «Хроніків УКЦ») (Овсієнко, 2004, с. 119), який публікувала на Заході редакція «Вістей з Риму». Також вдалося налагодити добрі зв'язки із західними політиками та дипломатами (Бублик, 2012, с. 307).

У лютому 1988 р. однією з редакторів самвидавного журналу «Християнський голос» стала О. Горинь (Батенко, 1999, с. 144), колишня політв'язнена, дисидентка, майстриня народно-декоративного мистецтва. Вона разом із чоловіком М. Горинем активно протестувала проти порушення громадянських прав, виступала за легалізацію УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) та УГКЦ (Левицька, 2018). Ольга Горинь стала важливою учасницею видавничої діяльності руху, адже ще під час перебування в українському національному підпіллі детально вивчала історію України, читала книжки й журнали довоєнних видань, матеріали підпілля, підтримувала зв'язки з окремими членами повстанських груп. Попередні знання стали в нагоді дисидентці, яка поринула в новий вир боротьби (Шелемей, 2017, с. 184).

Організація релігійного самвидаву була однією з форм вияву дисидентських настроїв, покликаною донести до громадськості й одновірців як у СРСР, так і за кордоном правду про реальний стан свободи совісті та гоніння за віру в умовах державного атеїзму (Боцюрків, 2005, с. 67). Саме завдяки журналу «Християнський голос» висвітлювалися події, пов'язані з рухом за легалізацію УГКЦ, і популяризувалися правдиві факти про рух за її відновлення (Бублик, 2009, с. 63).

Ольга Горинь стала однією з небагатьох, хто, не боячись репресій, впевнено наголошував на всіх злочинах радянської влади проти УГКЦ. Дисидентка зазначала, що ця конфесія продемонструвала тісний зв'язок та вірність народові до останніх днів легального існування. І коли сталінський режим почав масові репресії

греко-католиків, вивозячи їх у Сибір, кидаючи в тюрми та концтабори, вбиваючи в селах і містах, греко-католицькі священники залишилися вірними своїм прихожанам й опинялися в ув'язненні разом із найактивнішими українцями (Горинь, 1988, с. 1299).

У Москві 10 червня 1988 р. відбулася зустріч у контексті святкування 1000-річчя Хрещення Русі. На неї приїхала делегація з Ватикану. З України ж, окрім владики Филимона Курчаби, єпископів і священників, прибула делегація миряни, у складі Зиновія Красівського, Ольги Горинь та Івана Геля. Їхнім завданням було розповісти про можливість легалізації УГКЦ. На жаль, за сприяння РПЦ дисидентів не допустили на зустріч (Батенко, 1999, с. 150). Проте того ж року, з розповіді О. Горинь, її з чоловіком та ще пів сотнею радянських дисидентів запросили в американське посольство в Москві на зустріч із президентом США Рональдом Рейганом (Ronald Reagan). Він виголосив промову про демократію, а дисиденти мали змогу поставити запитання. Зі спогадів дисидентки, під час тієї зустрічі залізна завіса радянської імперії похитнулася (Левицька, 2018).

Активна боротьба за відновлення УГКЦ набирала все більших обертів. На думку Богдана Гориня, у другій половині 1980-х років виникло два погляди на подальшу діяльність дисидентів в умовах політики «гласності». Одна група, до якої він відніс Ігоря та Ірину Калинців, Михайла Осадчого й ін., наполягала на використанні політичного моменту для формування у масах національної свідомості без відкритої політичної діяльності; друга – Іван Гель, Зиновій Красівський, В'ячеслав Чорновіл та ін. – наголошувала на необхідності початку політичної боротьби із владою (Горинь, 2010, с. 48).

Ірина Калинець була частиною, на думку Богдана Гориня, менш радикальної групи. Вона – одна з дисиденток, проти яких були спрямовані радянські репресії після «Арештованої коляди» 1972 р. Звільнившись на початку 80-х років XX ст. із ув'язнення, І. Калинець одразу долучилася до суспільно-культурного життя Львова та всієї України. Вона приєдналася до інших дисидентів, що боролися за державне відродження України в тісній взаємодії з боротьбою за реабілітацію та легалізацію українських Церков – УГКЦ й УАПЦ. За її словами, вона приєдналася до національно-духовного відродження, до боротьби за загнану в катакомби Церкву, із відродженням релігійних свят і національних традицій, із відновленням пам'яті про українську історію (Васьків, 2015, с. 112). Зокрема, у грудні 1988 р. заходами Ірини Калинець, Стефанії Шабатури, Анни Мороз, Марії Бабій, Данути Думанської та інших у Львові було організовано марійське товариство «Милосердя». Поряд із Комітетом захисту УГКЦ воно змогло згуртувати активне жіноцтво і його учасниці офіційно оголосили про свою підтримку УГКЦ. У Львові було організовано численні історико-патріотичні й релігійно-церковні акції, які супроводжувалися молебнями, що їх відправляли греко-католицькі священники (Паславський, 2016, с. 242).

Активну діяльність організації можна простежити наприкінці 1988 р. – на початку 1989 р. Ірина Калинець згадувала, що першим був проведений молебен на подвір'ї церкви Святого Миколая 18 грудня 1988 р. за долю дітей України та Вірменії (після землетрусу), наступний – 22 січня 1989 р.; а згодом третій – 25 лютого до Шевченківських днів і четвертий – 26 квітня перед Успенською церквою у Львові. Того ж 1989 р. було організовано освячення пасок на Великдень біля Порохової вежі. Після цього щонедільні відправи перед храмом Святого Михаїла стали традицією (Шкраб'юк, 1997, с. 433).

Реабілітація поневоленої УГКЦ і боротьба за право українських греко-католиків вільно брати участь у житті своєї Церкви стали основною метою І. Калинець. Вона

писала численні листи та звернення до місцевих органів влади, а також вищих інстанцій Києва й Москви з вимогами легалізації УГКЦ. Виступала в Литві, куди їздила на з'їзд Марійських дружин, Польщі, Люблін, на Міжнародній конференції «Церква в посттоталітарних державах» та Москві, де брала участь в установчих зборах всесоюзного «Меморіалу». Там відкрито поставила питання про реабілітацію й легалізацію УГКЦ (Паславський, 2016, с. 243).

Через усю цю діяльність посилювався тиск і репресії проти представників релігійного дисидентства, зокрема й І. Калинець. Стефанія Шабатура зазначала, що коли дисидентки почали воювати за Церкву і державу, то представники влади заходилися буквально фізично їм протистояти: силою розганяти зібрання, випускати собак, арештовувати учасників і священників, а коли побачили, що це не допомагає, то залякували рідних (Малюк, 2014).

Ірина Калинець пригадувала спроби радянської влади підпорядкувати всі храми Галичини РПЦ, щоб не допустити туди греко-католиків. Створювали навіть провладні релігійні товариства, щоби відволікти увагу громадськості від «Милосердя». Тоді І. Калинець вирішила, що потрібно негайно спільно з Комітетом захисту УГКЦ активізувати людей до масових акцій протидії (Шкраб'юк, 1997, с. 432–433).

Варто зауважити, що 1989-й став роком переходу до активної фази боротьби за відновлення УГКЦ, тому тиск радянського карального апарату на представників релігійного дисидентства був дуже відчутним. Зокрема, за проведення молебню 22 січня 1989 р. було подано позов до суду, у якому йшлося, що члени Комітету захисту УГКЦ та Української Гельсінської спілки, зокрема М. Бабій, І. Калинець, В. Чорновіл, І. Гель, організували мітинг, чим ображали «митрополита і православне духовенство, принижуючи їх гідність, і цькували проти них вірних і всіх, хто був на церковному подвір'ї» (Калинець, 2017, с. 36). Те, що в позові були відверто неправдиві речі, адже І. Калинець не була членкинею Комітету захисту УГКЦ, не цікавило представників влади. Суд виніс покарання – 10 діб ув'язнення.

Репресіям піддавалися й інші представники релігійного дисидентства. Так, 27 серпня 1989 р. під час мітингу на стадіоні «Дружба» у Львові І. Гель оголосив про проведення маніфестацій за офіційне визнання УГКЦ у Львові (17 вересня), Івано-Франківську (1 жовтня) і Тернополі (15 жовтня). Такими масовими діями греко-католики прагнули привернути увагу Ватикану й керівництва держави до проблеми легалізації УГКЦ, яка в такий спосіб мала стати основною в запланованих переговорах між радянським лідером Михайлом Горбачовим і Папою Римським Іваном Павлом II (Ioannes Paulus PP. II) (Бублик, 2014а, с. 47).

Після оголошення про проведення маніфестації в облвиконкомі була проведена профілактична розмова з І. Гелем про незаконність такої акції. Місцеві виконкоми в районах області також провели подібні бесіди зі священниками Василем Вороновським, Михайлом Залізняком, Романом Каспришиним, Антонієм Масюком, Василем Михайлюком, Михайлом Хрипою і Мар'яном Чорногою. Окрім того представники обласної прокуратури роз'яснили про можливі наслідки та правову відповідальність найактивнішим лідерам греко-католицьких акцій – Іванові Гелю і священникам Михайлові Гавриліву та Петрові Зеленьоху (Бублик, 2014а, с. 47).

Іван Гель вважав, що на цю маніфестацію вийде 100 тис. людей, а вийшло понад чверть мільйона. Через це на дисидента відкрили третю кримінальну справу (Захаров, 2003, с. 141). Проте, незважаючи на підтримку громадськості, у самому русі Опору не було

єдності щодо цієї маніфестації. Зокрема, перед подією І. Гель не отримав благословення від владики Стернюка і його оточення, а також І. Калинець та С. Шабатури, але його підтримало греко-католицьке духовенство (Дем'янчук, 2015, с. 90). Наступним етапом боротьби стало повернення храмів УГКЦ. Після того, як 1 листопада 1989 р. до Москви прибула делегація із Ватикану, а 1 грудня Апостольську столицю відвідав генеральний секретар Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу М. Горбачов, було офіційно оголошено про легалізацію УГКЦ у СРСР (Соляр, Красівський, 2021, с. 55).

УГКЦ отримала право на вільне існування в умовах радянської держави: почали формуватися громади і подавати заяви на реєстрацію (на 1 вересня 1990 р. офіційно зареєстровано 298 громад) (Стоцький, 199, с. 55). Юридично УГКЦ здобула остаточне визнання із затвердженням свого статуту 15 червня 1991 р. у Києві. Відтепер Церква одержала всі права релігійної організації, передбачені радянським законодавством (Бублик, 2014b, с. 153).

Одна з активних діячок руху за відновлення УГКЦ С. Шабатура на запитання, чому Бог послав такі випробування для УГКЦ, резюмувала: «Я знаю, як кажуть, якщо Бог когось любить, то йому дає страждання, щоб він очистився, щоб він загартувався в своїй вірі. Трудно сказати нам, чи це є кара, чи це є випробування, чи це є, щоб люди себе якось вдосконалили в вірі. То скорше всього думаєш в такому напрямку. І те, що наш народ зазнав таких страждань, можливо, то є дійсно з любові Бога. Можливо, Бог собі запланував якесь майбутнє, чого ми не можемо знати. Роль, наприклад, нашого народу в житті людства якусь. Можливо, той народ має відіграти якусь роль. Не можемо знати тих планів Господніх, так? Але мені здається, як би там не було, наш народ перейшов через всі ті страждання, ті всі випробовування, все-таки достойно... Ми збереглися, ми вийшли з того...» (Інтерв'ю-4, 1998).

Отже, УГКЦ переживши кількадесятирічні переслідування, зуміла не лише вистояти і витерпіти численні удари атеїстичного режиму, а й згуртувати ті сили, які залишилися після «офіційної» заборони, організувати власну підпільну структуру та виховати нові кадри, спроможні вести наполегливу боротьбу за права своєї Церкви (Бублик, 2012, с. 308). А дисиденти відіграли важливу роль у процесі становлення УГКЦ, адже пройшовши багаторічну боротьбу з комуністичним режимом, принесли в релігійний рух греко-католиків рішучість і впевненість у власних силах (Муравський, 2011, с. 151).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Батенко, Т. (1999). *«Я повстаю, отже, я існую...»*. Політичний портрет Івана Геля. Нариси з історії українського руху опору кінця 1950 – початку 1990-х років. Львів.

Боцюрків, Б. (2005). *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950)*. Львів: Вид-во Українського католицького університету.

Бублик, Т. (2009). Історія виходу УГКЦ з підпільних умов існування: інтерв'ю з учасниками боротьби за легалізацію. В *«Катакомбна Церква»: статті і матеріали*. Львів: Логос, 60–82.

Бублик, Т. (2012). Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності Комітету захисту УКЦ (середина 1980-х – початок 1990-х рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 32, 152–157.

Бублик, Т. (2014a). Відродження УГКЦ крізь призму «мітингової демократії» (1988–1989 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичне релігієзнавство», 10, 43–53.*

Бублик, Т. (2014b). Еволюція стосунків греко-католиків з радянською владою (1985–1989). *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць, 87, 151–155.*

Васьків, Л. (2015). Вихід Української Греко-Католицької Церкви з підпілля. Мирянський чинник. В о. Марцелюк, П., Гуркіна, С., Суботін, В. (ред.). *Правда визволить: матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 25-ліття легалізації УГКЦ, 6 листопада 2014.* Львів, 112–118.

Гель, І. (1993). Духовність України і спільний європейський дім. *Україна. Наука і культура, 26–27, 132–137.*

Горинь, Б. (2010). *Не тільки про себе.* Роман-колаж: у 3 кн., 3. Київ: Пульсари.

Горинь, О. (1988, листопад). У традиційному руслі русифікації. *Визвольний шлях. Суспільно-політичний та науково-літературний місячник, 1293–1305.*

Грицак, Я. (2000). *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ: Генеза.

Гриців, М. (2011, 12 січня). Арештована коляда, або Погром 12 січня 1972. *Історична правда.* <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/12/13866/>

Дем'янчук, В. (2015). *Один з когорт шістдесятників: громадсько-політична діяльність Івана Геля (1987–1991).* Львів.

Дубодєлов, А. (2010). Діяльність УГКЦ щодо захисту прав віруючих у 60–80 роках XX ст. *Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, 69–74.*

Захаров, Б. (2003). *Нарис з історії дисидентського руху в Україні (1956–1987).* Харків: Фоліо.

Інтерв'ю-1: Інтерв'ю з Василем Січком, 1956 р. н., записане в м. Львів 23 грудня 1996 р., інтерв'юєр Л. Купчик. Спр. П-1-1-835. *Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету (Архів ІЦЦ УКУ).*

Інтерв'ю-2: Інтерв'ю з Марією Гель: «Марія Гель. Спомин про життя». (2021). *Архів національного музею «Тюрма на Лонцького».* <https://hi-in.facebook.com/lonckoho/videos>

Інтерв'ю-3: Інтерв'ю з Марією Гель, 1936 р. н., записане у м. Львів 25 листопада 1999 р., інтерв'юєр Ю. Нагірний. Спр. П-1-1-1018. *Архів ІЦЦ УКУ.*

Інтерв'ю-4: Інтерв'ю з Стефанією Шабатурою, 1938 р. н., записане у м. Львів 1 червня 1998 р., інтерв'юєр Л. Купчик. Спр. П-1-1-791. *Архів ІЦЦ УКУ.*

Калинець, І. (2017). *Це моя Церква.* Львів: Логос.

Кіпіані, В., Овсієнко, В. (2012, 23 вересня). Іван Гель. Інтерв'ю. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні».* <https://museum.khpg.org/1348418185>

Кучера, Т. (2016). *Релігієзнавство: навч. посіб.* Київ.

Левицька, І. (2018, 27 лютого). Ольга Горинь: «Михайло казав: Якщо помру в таборах, то буде остання моя послуга Україні». *Інтерв'ю з України.* <https://rozmova.wordpress.com/2018/03/07/olha-horyn/>

Малюк, І. (2014, 18 грудня). Стефанія Шабатура: «Я знала, що Україна буде». *Радіо Свобода.* <https://www.radiosvoboda.org/a/26750792.html>

Мешко, О. (1982, 26 жовтня). Про погром в Україні 1972. *Свобода. Український щоденник, 203, 3.*

- Муравський, О. (2011). *Західні землі України. Шлях до незалежності*. Львів.
- Овсієнко, В. (ред.-упоряд.). (2004). *Три повстання Січків: у 2 т. (Т. 1: Спогади Стефанії Петраш-Січко. Документи)*. Харків: Фоліо.
- Овсієнко, В. (2005а, 18 квітня). Антонів Олена Тимофіївна. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. <http://museum.khpg.org/1113836579>
- Овсієнко, В. (2005b, 6 липня). Петраш (Січко) Стефанія Василівна. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. <https://museum.khpg.org/1120660752>
- Овсієнко, В. (2005с, 6 липня). Січко Василь Петрович. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. <https://museum.khpg.org/1120658058>
- Паславський, І. (2016). Християнський світ Ірини Калинець. *Українське літературознавство*, 81, 241–244.
- Пащенко, В. (2002). *Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів)*. Полтава.
- Пащенко, В. (2005). Українська греко-католицька церква середини 40–50-х років ХХ століття: воскресіння з руїни. *Філософські обрії*, 13, 183–198.
- Поліщук, А. (2020). Особливості протестного релігійного руху як основи вираження релігійного дисидентства в СРСР. *Релігієзнавство*, 42, 110–118.
- Соляр, І., Красівський, О. (2021). Трансформація державно-церковних відносин в Україні (1989–2021). *Izdevnieciba Baltija Publishing*, 52–84. doi:10.30525/978-9934-26-211-1-3.
- Стоцький, Я. (1999). *Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988–1998 рр.)*. Тернопіль.
- Черкаська, Г. (2021, 6 квітня). Олена Антонів, або ангел дисидентів. *Фотографії старого Львова*. <https://photo-lviv.in.ua/olena-antoniv-abo-anhel-dysydentiv/>
- Шелемей, Т. (2017). Громадсько-політична діяльність Михайла Гориня в 1961–1965 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 4, 181–187.
- Шкраб'юк, П. (1997). *Попід Золоті Ворота. Шість елегій про родину Калинців*. Львів.

REFERENCES

- Batenko, T. (1999). «Ya povstaiu, otzhe, ya isnuiu...» *Politychnyi portret Ivana Helia. Narysy z istorii ukrainskoho rukhu oporu kintsia 1950 – pochatku 1990-kh rokiv*. Lviv (in Ukrainian).
- Botsiurkiv, B. (2005). *Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva i Radianska derzhava (1939–1950)*. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho katolytskoho universytetu (in Ukrainian).
- Bublyk, T. (2009). Istoriia vykhodu UHKTs z pidpilnykh umov isnuvannia: interv'iu z uchasnykamy borotby za lehalizatsiiu. In «*Katakombna Tserkva*»: *statti i materialy*. Lviv: Lohos, 60–82 (in Ukrainian).
- Bublyk, T. (2012). Uchast hreko-katolytskoho myrianstva u rusi za lehalizatsiiu UHKTs: na pryklady diialnosti Komitetu zakhystu UKTs (seredyna 1980-kh – pochatok 1990-kh rr.). *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 32, 152–157 (in Ukrainian).
- Bublyk, T. (2014a). Vidrozhennia UHKTs kriz pryzmu «mitynhovoï demokratiï» (1988–1989 rr.). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychne relihiieznavstvo»*, 10, 43–53 (in Ukrainian).
- Bublyk, T. (2014b). Evoliutsiia stosunkiv hreko-katolykiv z radianskoïu vladoïu (1985–1989). *Hileia: naukovyi visnyk: zb. nauk. prats*, 87, 151–155 (in Ukrainian).

Vaskiv, L. (2015). Vykhid Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy z pidpillia. Myrianskyi chynnyk. In o. Martseliuk, P., Hurkina, S., Subotin, V. (Eds.), *Pravda vyzvolyt: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii z nahody 25-littia lehalizatsii UHKTs, 6 lystopada 2014*. Lviv, 112–118 (in Ukrainian).

Hel, I. (1993). Dukhovnist Ukrainy i spilnyi yevropeyskyi dim. *Ukraina. Nauka i kultura*, 26–27, 132–137 (in Ukrainian).

Horyn, B. (2010). *Ne tilky pro sebe*. Roman-kolazh: u 3 kn., 3. Kyiv: Pulsary (in Ukrainian).

Horyn, O. (1988, Lystopad). U tradytsiinomu rusli rusyfikatsii. *Vyzvolnyi shliakh. Suspilno-politychnyi ta naukovo-literaturnyi misiachnyk*, 1293–1305 (in Ukrainian).

Hrytsak, Ya. (2000). *Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.* Kyiv: Heneza (in Ukrainian).

Hrytsiv, M. (2011, Sichén 12). Areshtovana koliada, abo Pohrom 12 sichnia 1972. *Istorychna pravda*. <https://www.istorychna.com.ua/articles/2011/01/12/13866/> (in Ukrainian).

Demianchuk, V. (2015). *Odyn z kohorty shistdesiatnykiv: hromadsko-politychna diialnist Ivana Helia (1987–1991)* (in Ukrainian).

Dubodielov, A. (2010). Diialnist UHKTs shchodo zakhystu prav viruiuchykh u 60–80-rokakh XX st. *Zbirnyk naukovykh prats Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni A. S. Makarenka*, 69–74 (in Ukrainian).

Zakharov, B. (2003). *Narys z istorii dysydentskoho rukhu v Ukraini (1956–1987)*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

Interviu z Vasylem Sichkom, 1956 r. n., zapysane v m. Lviv 23 hrudnia 1996 r., interviiuer L. Kupchyk. Spr. P-1-1-835. *Arkhiv Instytutu istorii Tserkvy Ukrainiskoho katolytskoho universytetu (Arkhiv PTs UKU)* (in Ukrainian).

Interviu z Mariieiu Hel: «Mariia Hel. Spomyn pro zhyttia». (2021). [Interview]. *Arkhiv natsionalnoho muzeiu «Tiurma na Lontskoho»*. <https://hi-in.facebook.com/lonckoho/videos> (in Ukrainian).

Interviu z Mariieiu Hel, 1936 r. n., zapysane u m. Lviv 25 lystopada 1999 r., interviiuer Yu. Nahirnyi. [Interview]. Spr. P-1-1-1018. *Arkhiv PTs UKU* (in Ukrainian).

Interviu z Stefaniieiu Shabaturoiu, 1938 r. n., zapysane u m. Lviv 1 chervnia 1998 r. [Interview]. Interviiuer L. Kupchyk. Spr. P-1-1-791. *Arkhiv PTs UKU* (in Ukrainian).

Kalynets, I. (2017). *Tse moia Tserkva*. Lviv: Lohos (in Ukrainian).

Kipiani, V., Ovsienko, V. (2012, Veresen 23). Ivan Hel. Interviu. *Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini»* <https://museum.khpg.org/1348418185> (in Ukrainian).

Kuchera, T. (2016). *Relihiieznavstvo: navch. posib*. Kyiv (in Ukrainian).

Levytska, I. (2018, Liutyi 27). Olha Horyn: «Mykhailo kazav: Yakshcho pomru v taborakh, to bude ostannia moia posluha Ukraini». *Interviu z Ukrainy*. <https://rozmova.wordpress.com/2018/03/07/olha-horyn/> (in Ukrainian).

Maliuk, I. (2014, Hrudén 18). Stefaniia Shubatura: «Ya znala, shcho Ukraina bude». *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/26750792.html> (in Ukrainian).

Meshko, O. (1982, Zhovten 26). Pro pohrom v Ukraini 1972. *Svoboda. Ukrainskyi shchodennyk*, 203, 3 (in Ukrainian).

Muravskiy, O. (2011). *Zakhidni zemli Ukrainy. Shliakh do nezalezhnosti*. Lviv (in Ukrainian).

Ovsienko, V. (Ed.). (2004). *Try povstannia Sichkiv: u 2 t. (T. 1: Spohady Stefaniï Petrash Sichko. Dokumenty)*. Kharkiv: Folio (in Ukrainian).

- Ovsiienko, V. (2005a, Kvitin 18). Antoniv Olena Tymofiivna. *Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini»*. <http://museum.khpg.org/1113836579> (in Ukrainian).
- Ovsiienko, V. (2005b, Lypen 6). Petrash (Sichko) Stefaniia Vasylivna. *Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini»*. <https://museum.khpg.org/1120660752> (in Ukrainian).
- Ovsiienko, V. (2005c, Lypen 6). Sichko Vasyi Petrovych. *Virtualnyi muzei «Dysydentskyi rukh v Ukraini»*. <https://museum.khpg.org/1120658058> (in Ukrainian).
- Paslavskiy, I. (2016). Khrystyianskyi svit Iryny Kalynets. *Ukrainske Literaturonnavstvo*, 81, 241–244 (in Ukrainian).
- Pashchenko, V. (2002). *Hreko-katolyky v Ukraini (vid 40-kh rokiv XX stolittia do nashykh dniv)*. Poltava (in Ukrainian).
- Pashchenko, V. (2005). Ukrainska hreko-katolytska tserkva seredyny 40–50-kh rokiv XX stolittia: voskresinnia z ruiny. *Filosofski obrii*, 13, 183–198 (in Ukrainian).
- Polishchuk, A. (2020). Osoblyvosti protestnoho relihiinoho rukhu yak osnovy vyrazhennia relihiinoho dysyidentstva v SRSR. *Relihiieznavstvo*, 42, 110–118 (in Ukrainian).
- Soliar, I., Krasivskiy, O. (2021). Transformatsiia derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukraini (1989–2021). *Izdevnieciba Baltija Publishing*, 52–84. doi:10.30525/978-9934-26-211-1-3 (in Ukrainian).
- Stotskyi, Ya. (1999). *Relihiina sytuatsiia v Ukraini: problemy i tendentsii rozvytku (1988–1998 rr)*. Ternopil (in Ukrainian).
- Cherkaska, H. (2021, Kvitin 6). Olena Antoniv, abo anhel dysyidentiv. *Fotohrafii staroho Lvova*. <https://photo-lviv.in.ua/olena-antoniv-abo-anhel-dysyidentiv/> (in Ukrainian).
- Shelemei, T. (2017). Hromadsko-politychna diialnist Mykhaila Horynia v 1961–1965 rr. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 4, 181–187 (in Ukrainian).
- Shkrabiuk, P. (1997). *Popid Zoloti Vorota. Shist elehii pro rodyu Kalynetsiv*. Lviv (in Ukrainian).

Roksolana POPELIUK

*PhD Student of the Department of Modern History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-8298-8029>
e-mail: roksolana.hultaychuk@gmail.com*

CONTRIBUTION OF WOMEN DISSIDENTS TO LEGALIZATION OF THE UGCC IN THE USSR

The article covers the history of the resistance of the members of the Ukrainian dissident movement to the totalitarian Soviet state, namely the struggle for the legalization of the UGCC, which was in the underground. It is noted that this activity has become an important element of the Ukrainian liberation movement for the restoration of statehood and protection of citizens' rights. Attention is focused on the achievements of women dissidents regarding the restoration of the «catacomb» UGCC, in particular, on the contribution of Olena Antoniv, Stefania Petrash-Sichko, Maria Gel, Olga Horyn, Iryna Kalynets, Stefania Shabatura, their human rights activities as participants in religious dissidence are analyzed. Their direct or indirect influence on the unification of society and the organization of the

movement for the legalization of the Church is noted, their enormous work in the preparing and writing of appeals, protest statements, appeals to government officials, higher clergy and foreign politicians, is shown.

Emphasis is placed on the concentration of women dissidents in organizing religious associations, protests, speeches and prayers among the Greek Catholic community, collecting signatures for the restoration of the UGCC and uniting representatives of the Greek Catholic clergy. The threats faced by representatives of religious dissidence, in particular repressions of the Soviet authorities, intimidation and arrests, are analyzed separately.

At the same time, reminiscences of the participants of the Resistance movement as to their cooperation with other representatives of the dissident movement are highlighted. Also, their joint actions to restore the UGCC, their communication with friends and relatives, which encouraged them to continue struggle even at the time of their friends' arrests, are characterized. It is emphasized that due to the cooperation of representatives of the Greek Catholic clergy, Ukrainian society, which supported this movement, and dissidents, the UGCC was able to resume its activities.

Keywords: religious dissidence, Ukrainian Greek Catholic Church, women, protest, repression.